
SWorld

Germany

Prylipko T.M., Babushko S., Holovko I.O., Myshkarova S., Mahdysiuk L.I. et al.

**ENTWICKLUNG DES WISSENSCHAFTLICHEN
DENKENS**

**PÄDAGOGIK UND PÄDAGOGIK, PSYCHOLOGIE UND SOZIOLOGIE, PHILOSOPHIE,
PHILOLOGIE**

SCIENTIFIC THOUGHT DEVELOPMENT

**EDUCATION AND PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY, PHILOSOPHY,
PHILOLOGY**

Monographic series «European Science»

Book 31. Part 3.

*In internationalen wissenschaftlich-geometrischen Datenbanken enthalten
Included in International scientometric databases*

MONOGRAPHIE

MONOGRAPH

*ScientificWorld-NetAkhilAV
Karlsruhe 2024*

Authors:

Holovko I.O. (1), Prylipko T.M. (2), Rusnak L.V. (2), Koval T.V. (2),
Myshkarova S. (3), Babushko S. (4), Karpenko Y.P. (5), Mahdysiuk L.I. (6),
Fedorenko R.P. (6), Mahdysiuk D.E. (6), Mahdysiuk I.E. (6), Oleksenko S. (7),
Savchenko S. (7), Matviienko I. (8), Sabitova A.P. (9), Yukhnovets N.P. (9),
Dyshleva S.M. (9)

Reviewers:

Petrenko Oksana, Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Rivne State University of
Humanities (3)

**Entwicklung des wissenschaftlichen Denkens: Pädagogik und Pädagogik,
Psychologie und Soziologie, Philosophie, Philologie. Monografische Reihe
«Europäische Wissenschaft». Buch 31. Teil 3. 2024.**

**Scientific thought development: Education and pedagogy,
Psychology and sociology, Philosophy, Philology. Monographic series
«European Science». Book 31. Part 3. 2024.**

ISBN 978-3-98924-055-1

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-31-03

Published by:

ScientificWorld-NetAkhatAV

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@promonograph.org

site: <https://desymp.promonograph.org>

Copyright © Authors, 2024

Copyright © Drawing up & Design. ScientificWorld-NetAkhatAV, 2024

ÜBER DIE AUTOREN / ABOUT THE AUTHORS

1. *Holovko Iryna Olexiivna*, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Central Ukrainian National Technical University Kropyvnytskyi - *Chapter 1*
2. *Prylipko T.M.*, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Higher education institution «Podolsk State University» - *Chapter 2 (co-authored)*
3. *Rusnak L.V.*, Candidate of Legal Sciences, Separate structural unit "Kamyants-Podilskyi Vocational College of the Institution of Higher Education "Podilskyi State University" - *Chapter 2 (co-authored)*
4. *Koval T.V.*, Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor, Higher education institution «Podolsk State University» - *Chapter 2 (co-authored)*
5. *Myshkarova Svitlana*, Candidate of Pedagogical Sciences, Rivne State University of Humanities - *Chapter 3*
6. *Babushko Svitlana*, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National University of Ukraine on Physical Education and Sport - *Chapter 4*
7. *Karpenko Yuliia Petrivna*, Candidate of Pedagogical Sciences, Cherkasy Medical Academy - *Chapter 5*
8. *Mahdysiuk Liudmyla Ivanivna*, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Lesya Ukrainka Volyn National University - *Chapter 6 (co-authored)*
9. *Fedorenko Raisa Petrivna*, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Lesya Ukrainka Volyn National University - *Chapter 6 (co-authored)*
10. *Mahdysiuk Denis Eduardovych*, student, Lesya Ukrainka Volyn National University - *Chapter 6 (co-authored)*
11. *Mahdysiuk Iryna Eduardivna*, student, Lesya Ukrainka Volyn National University - *Chapter 6 (co-authored)*
12. *Oleksenko Svitlana*, Senior Lecturer, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Institute of In-Service Training - *Chapter 7 (co-authored)*
13. *Savchenko Svitlana*, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Institute of In-Service Training - *Chapter 7 (co-authored)*
14. *Matviienko Iryna*, Candidate of Philosophy, Associate Professor, The National University of life and environmental sciences of Ukraine - *Chapter 8*
15. *Sabitova Alla Pavlivna*, Senior Lecturer, National Aviation University - *Chapter 9 (co-authored)*
16. *Yukhnovets Nataliia Pavlivna*, Senior Lecturer, National Aviation University - *Chapter 9 (co-authored)*
17. *Dyshleva Svitlana Mykolayivna*, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, National Aviation University - *Chapter 9 (co-authored)*

CHAPTER 5**ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL EMPHASIS IN THE STUDY OF CHEMICAL DISCIPLINES**

Introduction	82
5.1. Importance of chemical disciplines for medical education.....	82
5.2. Organizational approaches to teaching chemistry in institutions of higher medical education.....	83
5.3. Experience of teaching chemical disciplines	87
5.4. Methodology of using innovative teaching aids	90
Conclusions	92

CHAPTER 6**PSYCHOLOGICAL READINESS FOR MARRIED LIFE IN YOUNG MARRIED COUPLES AND ITS INFLUENCE ON SATISFACTION.....93****CHAPTER 7****FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONTENT OF TEACHERS' CIVIL COMPETENCE ACCORDING TO THE "PROFESSIONAL TEACHER STANDARD"**

Introduction	104
7.1. Analysis of the problem of developing civic competence of teachers	105
7.2. Research on the development of civic competence of teachers in the context of the implementation of the "Teacher's Professional Standard".	106
7.3. Leading factors influencing the development of teachers' civic competence.....	108
Conclusions	110

CHAPTER 8**INTERCULTURAL COMMUNICATION AND EDUCATION: THE MAIN TRENDS OF MODERN INTERACTION**

Introduction	112
8.1. Historical processes in education and intercultural communication	112
8.2. Intercultural communication: interaction and transformation	117
Conclusions	120

KAPITEL 7 / CHAPTER 7⁷
**FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONTENT OF
TEACHERS' CIVIL COMPETENCE ACCORDING TO THE
"PROFESSIONAL TEACHER STANDARD"**

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-31-00-001

Вступ

Оскільки громадянська освіта є складовою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, то цілком зрозуміло, що в умовах збройної агресії проти України, яка здійснюється державою-окупантом, актуалізувалася не лише проблема посилення ролі громадянської освіти, а й формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях. Варто зауважити, що така ситуація не є декларативною, а реалізується на основі відповідних нормативно-правових актів. Відповідно до Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 року громадянські компетентності разом із соціальними включені до восьми основних компетентностей для навчання впродовж життя. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні базується на необхідності створити сприятливі умови для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та в усіх складниках освіти, що дасть змогу громадянам краще розуміти та реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав і обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії [5]. Цілком логічно, що така освіта має бути практичною і спрямованою на формування громадянських компетентностей, охоплювати всі види освіти (формальну, неформальну, інформальну), складники, рівні та вікові групи громадян, зокрема освіту дорослих.

Саме тому, відповідаючи нагальним вимогам і викликам сучасності, було видано Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20 «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу

---

⁷*Authors: Oleksenko Svitlana, Savchenko Svitlana*

загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (далі - Професійний стандарт учителя) [8]. У цьому документі громадянська компетентність є першою і найважливішою серед п'яти загальних компетентностей учителя таких як: соціальна, культурна, лідерська та підприємницька.

7.1. Аналіз проблеми розвитку громадянської компетентності педагогів.

Концептуальні засади щодо розвитку громадянської компетентності викладено у таких законодавчих актах і документах як: Закон України “Про освіту”[1] і Закон України “Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності”[2], Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [4], Концепція розвитку громадянської освіти в Україні [5], Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року [13].

Значний внесок у дослідження громадянської компетентності вчителів зробили О. Майданик, М. Михайліченко, Г. Мюнклер, О. Пометун О., О. Рацул, О. Сергієнко, Топалова С., О. Цихмейструк.

Проблеми психологічних особливостей громадянської компетентності та громадянськості як її складової дослідили Ю. Борець, С. Олексенко, С. Позняк. Соціально-психологічна модель громадянської компетентності розроблена в працях І. Жадан, І. Остапенко, ціннісні орієнтації в формуванні соціальної та громадянської компетентностей знайшли своє відображення у дослідженнях С. Рашидової, Т. Смагіної, В. Шахрай.

Варто наголосити, що розвиток громадянської компетентності, першочергової загальної компетентності Професійного стандарту вчителя, є

важливим сегментом як подальшого професійного становлення та зростання кожного педагога, так і громадянської освіти загалом.

Таким чином освітнє та соціальне значення порушеної проблеми активізує потребу дослідити формування громадянської компетентності педагогічних працівників в умовах затвердженого Професійного стандарту вчителя. Відтак нагальними для сучасної системи післядипломної освіти та освіти дорослих постають питання: підготовки фахових кадрів у сфері громадянської освіти, розуміння складових змісту громадянської компетентності педагогами відповідно до Професійного стандарту вчителя, рівень її сформованості, індикатори, що визначають якість, бо сучасний педагог незалежно від фаху має поділяти та дотримуватися цінностей громадянського суспільства, бути громадянсько зрілим і свідомо активним громадянином.

Враховуючи викладене вище автори дослідження ставлять такі завдання:

1. З'ясувати, чи розуміють педагогічні працівники сутність і зміст громадянської компетентності, що виокремлена в Професійному стандарті вчителя, як оцінюють рівень її сформованості.
2. Дослідити, з якими труднощами стикаються педагоги в процесі розвитку громадянської компетентності та які фактори стимулюють її вдосконалення.
3. Зробити висновки про отримані результати, які сприятимуть формуванню пропозицій щодо вдосконалення змісту громадянської компетентності вчителя.

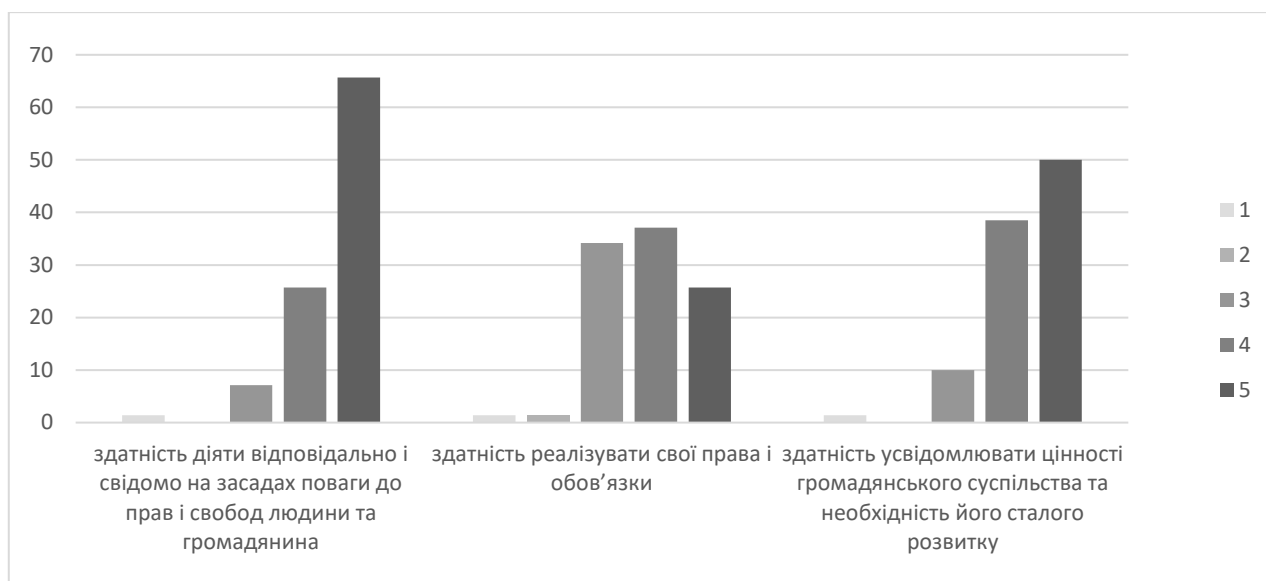
7.2. Дослідження розвитку громадянської компетентності педагогів у контексті реалізації «Професійного стандарту вчителя».

Для виконання поставлених завдань в травні-червні 2024 року нами було проведено відповідне опитування серед вчителів, які підвищували кваліфікацію в Інституті післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Задля цього було розроблено анкету “Самооцінка реалізації змісту громадянської компетентності педагогів” (певні зразки запитань, з метою подальшого порівняння результатів, було використано з матеріалів звіту

"Застосування професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: звіт за результатами дослідження") [2]. Вибірка складала 140 педагогів: вчителі початкової школи, вчителі базової середньої школи (з яких 46 - вчителі історичної та громадянської освітньої галузі) та педагоги закладів позашкільної освіти.

Педагоги, які брали участь в опитуванні, оцінили свій рівень сформованості складових громадянської компетентності, сформульованих у Професійному стандарті, за балами від 1 до 5 (рис.1). Результати показали, що 65,7% педагогів вважають, що така складова як здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина розвинена у них на високому рівні (5 балів). 25,7% опитаних оцінили рівень сформованості на 4 бали, на рівні 3 балів - 7,1%.

Рисунок 1. Результати самооцінки педагогів рівня сформованості складових громадянської компетентності

Нижчий показник сформованості має здатність реалізовувати свої права й обов'язки. Зокрема, на рівні 5 балів її оцінили 25,7% педагогів; 4-х балів - 37,1%, 3-х балів - 34,2%. У цій категорії є вибори на рівні 2 і 1 балів - по 1,4%.

Таку складову громадянської компетентності як "здатність усвідомлювати

цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку” 50% педагогів вважають сформованою у них на високому рівні, а 38,5% - на рівні 4 балів і 10% - на рівні 3-х балів.

Тобто, переважна більшість педагогів достатньо високо оцінює рівень сформованості особистої громадянської компетентності. Здатність діяти відповідально та громадянська свідомість оцінюються ними вище, а здатність відстоювати свої права і виконувати громадянські обов'язки - на середньому рівні.

На запитання: “Які здатності слід додати, на Вашу думку, щоб розширити зміст і розуміння громадянської компетентності?” більшість педагогів не змогли відповісти. Серед пропозицій, які були зазначені, слід виділити такі: відповідальність особи за власні вчинки; толерантність; здатність захищати права, інтереси та обов'язки громадянина; здатність до співпраці та налагодження мереж; лідерство, активна участь в житті громади; здатність адаптуватися до кризових ситуацій; медіаграмотність.

Маємо визнати, що за змістом ці пропозиції суголосні з пропозиціями щодо розширення громадянської компетентності, які оприлюднено в результатах звіту “Застосування професійного стандарту за професіями...” [2, с.31]. Певна кількість опитаних також дотримується позиції, що зміст громадянської компетентності розширювати не потрібно. Проте слід зауважити, що за результатами нашого опитування значно більше респондентів не змогли відповісти на це запитання. Вважаємо, що такою причиною може бути недостатні обізнаність чи розуміння педагогами змісту громадянської компетентності відповідно до “Професійного стандарту вчителя”.

7.3. Провідні фактори впливу на розвиток громадянської компетентності педагогів.

Для виявлення стимулюючих і перешкоджаючих факторів розвитку громадянської компетентності педагогів були поставлені такі запитання.

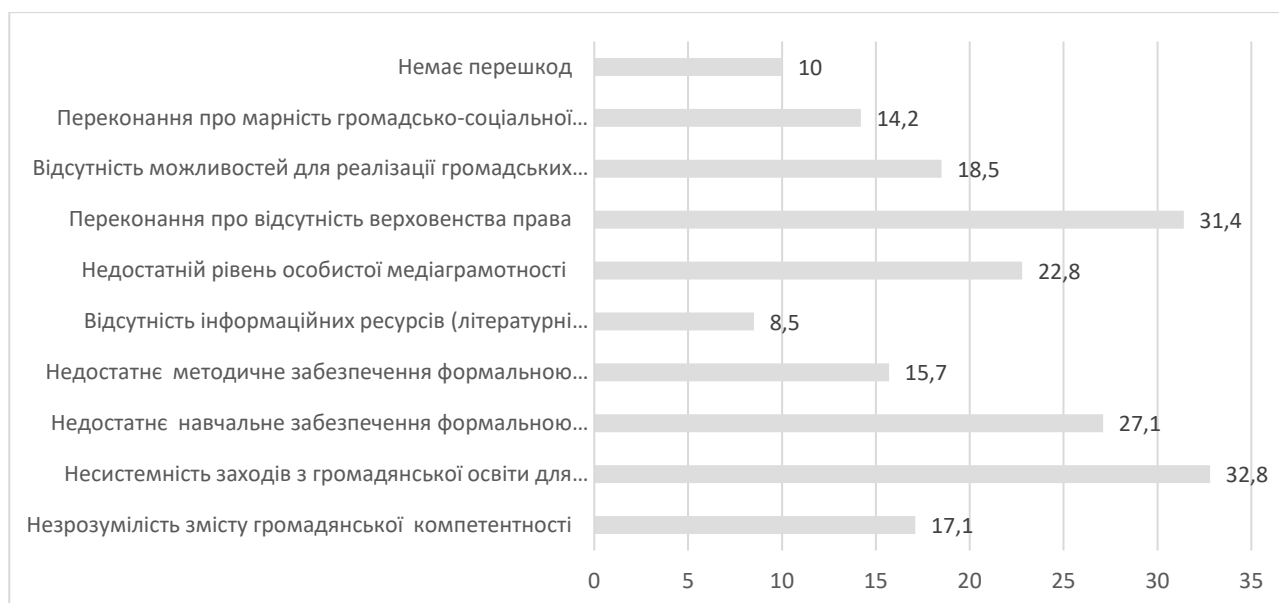
У відповідь на запитання: “Які із запропонованих умов стимулюють розвиток Вашої громадянської компетентності?”, 78,5% педагогів зазначили, що їх стимулює освітнє середовище закладу освіти на засадах поваги до прав людини і демократії, відповідальності за власні та колективні рішення. Наявність освітніх, інформаційних ресурсів, навчально-методичних матеріалів, які є у вільному медійному просторі, дотримання академічної доброчесності та наукової обґрунтованості педагогами освітнього закладу - обрали по 61,4% вчителів. Значимими стимулами є волонтерська діяльність (45,7%); співпраця з громадськими об'єднаннями (32,8%); відображення змісту громадянської компетентності у нормативно-правових актах і стандартах освіти (32,8%); освітні програми, навчально-методичні матеріали, тренінги, майстер-класи з громадянської освіти, які пропонує Інститут післядипломної освіти під час підвищення кваліфікації педагогічних працівників (31,4%). Менш значимими для даної вибірки педагогів є такі стимули як: потреба формувати громадянські компетентності в учнів (28,5%); участь в заходах представників неформальної освіти (громадські організації, об'єднання тощо): відвідування тренінгів, майстер-класів, воркшопів (18,5%); участь в діяльності територіальної громади, прийняті рішень на місцевому рівні (15,7%). Дані результати відображені в гістограмі (рис.2).

Рисунок 2. Стимулюючі фактори розвитку громадянської компетентності педагогів

На запитання “Які фактори перешкоджають Вам у розвитку громадянської компетентності?” частина педагогів (10%) зазначили, що не мають перешкод. 32,8% освітян як перешкоду назвали несистемність заходів з громадянської освіти для педагогів; 31,4% - переконання про відсутність верховенства права; 27,1% - недостатнє навчальне забезпечення формальною освітою (курси, літні школи, тренінги, воркшопи, освітні платформи) для педагогів; 22,8% - недостатній рівень особистої медіаграмотності. Менша кількість виборів припадає на такі перешкоди як: відсутність можливостей для реалізації громадських ініціатив, участі в громадській діяльності (18,5%); незрозумілість змісту громадянської компетентності (17,1%); недостатнє методичне забезпечення формальною освітою (методичні рекомендації, розробки, блоги, портали) - 15,7%; переконання про марність громадсько-соціальної ініціативи та відповідальності в суспільстві (14,2%); відсутність інформаційних ресурсів (літературні джерела, сайти, освітні платформи) - 8,5%.

Рисунок 3 - Фактори, які перешкоджають розвитку громадянської компетентності педагогів.

Висновки

Більшість педагогів, які брали участь в опитуванні, оцінили сформованість складових особистої громадянської компетентності на високому рівні: 65,7% -

здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; 25,7% - здатність реалізовувати свої права і обов'язки; 50% - здатність усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку.

На прохання внести пропозиції для розширення змісту і розуміння громадянської компетентності більшість педагогів не надали відповіді, частина респондентів внесли уточнення до вже існуючих складових громадянської компетентності.

Опитування показало, що найважливішим серед стимулів для розвитку громадянської компетентності педагогів є освітнє середовище закладу освіти, в якому панує атмосфера поваги до прав людини і демократії, відповідальності за власні та колективні рішення (78,5%), наявність освітніх, інформаційних ресурсів, навчально-методичних матеріалів, які є у вільному медійному просторі (61,4%), дотримання академічної доброчесності педагогами освітнього закладу (61,4%).

Найбільшим бар'єром для розвитку особистої громадянської компетентності вчителі вважають несистемність заходів з громадянської освіти для педагогів (32,8%), переконання про відсутність верховенства права (31,4%), недостатнє навчальне забезпечення формальною освітою (курси, літні школи, тренінги, воркшопи) (27,1%).

Разом з тим варто зауважити, що багаторічний досвід нашої роботи з освітянами переконливо свідчить, що вчителі, які є проактивні, швидко реагують на нові виклики та готові до змін, здатні використовувати інноваційні підходи та технології в межах традиційної освітньої системи, потребують не тільки спеціальної підготовки, а й надійної підтримки з боку колег і адміністрації. Жодні гасла про важливість таку проблему не розв'язують. Для вчителя, який готовий розвивати та вдосконалювати свою громадянську компетентність, дієвою є участь у спеціальних навчальних семінарах, воркшопах, вебінарах, тренінгах у системі як формальної, так і неформальної освіти.

Chapter 6.

1. Брага Є. О. Уявлення про батьківство: аналіз поняття та дослідження. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2013. Т. 18, Вип. 22(1). С. 45-52.
2. Деніжна С. О., Сова М. О. Етика і психологія сімейного життя: навчальний посібник. Київ: Вид. центр НУБіП України, 2010. 212 с.
3. Капська А. Й. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення. Київ : ДЦССМ. 2006. 184 с.
4. Нагула О. Л. Психологічна сутність поняття батьківська компетентність молодого подружжя. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки*. 2012. № 22, ч. 8. С. 272-277.
5. Магдисюк Л. І. Особливості шлюбно-сімейних стосунків у залежності від подружнього стажу: діагностика та консультування: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 188 с.
6. Федоренко Р. П., Мушкевич М. І., Дучимінська Т. І., Магдисюк Л. І. Психологія молодого сім'ї: монографія. Вид. 2-ге, доповн. та змін. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 392 с.
7. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Вид. 2-ге, змін. та доповн. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 480 с.

Chapter 7.

1. Закон України «Про освіту». [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX. [Електронний ресурс]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t222834?ed=2022_12_13&an=11.
3. Застосування професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого

- спеціаліста)»: звіт за результатами дослідження. [Електронний ресурс]. URL: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/zvit-standart-vchytelya.pdf>.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>
  5. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.
  6. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С.18–20.
  7. Постригач Н. Структурні компоненти громадянської компетентності сучасного вчителя-європейця. [Електронний ресурс]. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/2263/1/Postrygach.pdf>
  8. «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20. [Електронний ресурс]. URL: https://rada.info/upload/users_files/41868892/77dd4226add8e617afd9889da11634d8.pdf
  9. Рекомендації Європейського Парламенту та Ради(ЄС) від 18 грудня 2006 року. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text
  10. Ремех Т. Сутність і структура громадянської компетентності учня Нової української школи // Український педагогічний журнал. 2018. № 2. С. 34-41. Режим доступу: lib.iitta.gov.ua/713638/1/ГК_ст_УПЖ_18.pdf
  11. Савченко С.В. та Олексенко С.В. Громадянська компетентність як важлива

- складова фахового зростання сучасного вчителя SWorldJournal, 2023 №3 (21). с. 65-72.
12. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання»/ Т. М. Смагіна.– К., 2007. – 267 с.
  13. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322. [Електронний ресурс]. URL :<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322>
  14. Топалова С. Фахові та громадянські компетентності вчителя: лінії дотику. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/uqurm>
  15. Цихмейструк О. Розвиток громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи. Актуальні питання гуманітарних наук. – Вип 49, том 2. – 2022. – С. 203–215.http://aphn-journal.in.ua/archive/49_2022/part_2/49-2_2022.pdf#page=203
  16. Шахрай В.М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства / В.М. Шахрай // Український соціум. – № 2 (25). – 2008. – С. 123–134.

Chapter 8.

1. Hofstede, G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2001. 596 p.
2. Pustovit L.O. Dictionary of foreign language words / L.O. Pustovit, O.I. Skopenko, H.M. Siuta and others - Kyiv: Dovira Publishing House of the Ridna Myslia Publishing House, 2000. 1018 с.
3. Sociology: a short encyclopedic dictionary / edited by V. I. Volovych. Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture, 1998. 736 с. ;